

Николай Герчев

ИДЕИТЕ НА ЛУДВИГ ФОН МИЗЕС ЗА РАЗВИТИЕТО НА АВСТРИЙСКАТА ИКОНОМИЧЕСКА ШКОЛА

Изложена е спецификата на теорията на стойността на Мизес, като особено внимание е обърнато на разликите с концепцията за стойността на по-ранните австрийски икономисти. В тази светлина е извлечена и значимостта на проблемите на икономическото пресмятане.

Теорията за интервенционизма, която Мизес развива, е представена по-детайлизирано. Подчертано е основното му заключение, че интервенционизмът не е икономическа система, която позволява на хората да постигнат своите цели. Специално внимание е отделено на характера на икономическите закони. Във връзка с това е направен критичен анализ на редица твърдения в книгата на Стефка Коева (Австрийската икономическа школа: отличителни черти и индивидуални постижения. Варна, Стено, 2003).

JEL: B20; B53

Книгата на Ст. Коева е първото българско систематично изследване на “корените на школата и най-ярките моменти в нейното развитие” и като такова е несъмнен принос за развитието на съвременната икономическа мисъл в България (с. 11). Авторката не си поставя за задача да обхване съвременните постижения на австрийските икономисти. Нейната единствена цел, не по-малко амбициозна, е да изтъкне специфичните черти на школата, както и взаимодействията ѝ с традиционния неокласически анализ.

След обобщено представяне в глава първа на основните положения на австрийската школа така, както тя ги вижда, в глава втора е отделено необходимото внимание на три основни теоретични дебата, в които школата ярко се отличава от съответстващата на епохите ортодоксалност. “Битката на методите” между Менгер и Шмолер, противоречията относно икономическия цикъл между Хайек и Кейнс и дебатът за възможността за напреднало разделение на труда в условия на социализъм, който противопоставя Мизес и Хайек на Ланже и Лернер, са детайлно документирани.¹ Последната трета

¹ Можем само да изразим съжаление, че Ст. Коева бегло отбелязва, без да сметне за необходимо да развие, още един съществен дебат, в който австрийската школа се отличава ярко. Имаме предвид дебата между Бьом-Баверк и Рудолф Хилфердинг относно валидността на трудовата теория за стойността и противоречието ѝ с изравняването на “печалбата” в различните сектори на икономиката. По този основен въпрос, поставящ под съмнение логическата връзка между том I и том III на “Капиталът”, вж. Böhm-Bawerk (1949 ; 1959, p. 241-321), Hilferding (1949), Bukharin (1972), както и забележителната статия на Kauder (1970). По наша преценка този дебат е изключително важен не само защото марксистката теория за лихвата като резултат от експлоатация лежи в основата на много синдикални искания в съвременните

глава запознава читателя с живота и основните постижения в творчеството на петима основни австрийски икономисти – Менгер, Бьом-Баверк, Визер, Мизес и Хайек. Книгата безспорно е ценен източник на исторически справки и аналитичен синтез на икономическа школа, бегло позната у нас, и може да служи за полезен наръчник на всички лектори по история на икономическите доктрини.

Начинание от подобен мащаб - да се представи пълно, достоверно и убедително цяла школа в рамките на 191 страници, крие риска да се превърне в каталог, чиито части са бегло свързани. Нещо повече, стремежът към синтез може да доведе до прикриване на съществени характеристики на анализирания творчество, до недостатъчно разграничаване на различията между автори, традиционно представяни като интелектуално близки, и в крайна сметка - до деформиране на техните идеи.

Целта ни тук е да обърнем внимание на някои съществени пропуски и неточности в книгата на Ст. Коева, отнасящи се до творчеството на Лудвиг фон Мизес. Съвременните австрийски икономисти, следвайки основополагащата статия на Салерно, приемат, че съществува не една единна австрийска школа, а две напълно различни - на Мизес, последовател на Бьом-Баверк, и на Хайек, последовател на Визер.² Ст. Коева признава някои различия между тези две традиции, но не отдава необходимото внимание на въпроса, и именно това според нас е в основата на незадоволителното представяне на мисълта на Мизес, което тя несъмнено неволно допуска.

В първите две части на този преглед ще направим две допълнения към изброените от Ст. Коева творчески постижения на Мизес.³ По-специално, ще разгледаме неговата теория за стойността, както и анализа му на интервенционизма. Ще засегнем епистемологични и теоретични въпроси – основно от областта на паричната теория, които според нас са отразени в своята книга, но незадоволително. По този начин се надяваме да привлечем вниманието на българския читател към творчеството на един изключителен икономист.

социалдемокрации, а и защото марксистките автори признават като единствени сериозни интелектуални съперници последователите на австрийската школа. По думите на самия Бухарин "изборът ни на опонент за нашата критика навярно не се нуждае от обсъждане, тъй като е добре известно, че най-мощният опонент на марксизма е австрийската школа" (Bukharin, 1972, p. 9).

² Вж. Salerno (1993). Статията на Салерно предизвика оживен дебат в съвременната австрийска школа и преразглеждане на приноса на Мизес и Хайек в дискусиата относно невъзможността за напреднало разделение на труда при социализъм. Съществен принос за онагледяването на две напълно различни парадигми - на частната собственост в линията на Мизес и Ротбард и на познанието в линията на Хайек и Кирзнер, има Hülsmann (1997).

³ "Оригиналният почерк и творческите постижения на Мизес могат условно да бъдат представени в няколко посоки: монетарна теория; критиката на социализма; методологията на социалните науки и теорията за пазарния процес" (с. 147). За цялостния принос на Мизес към обществените науки вж. Salerno (1990; 1994; 1999) и Herbener (1991; 2002).

Теорията за стойността на Мизес

Австрийската теория за стойността почива на основния Менгеров проблясък, че стойността не е присъща черта на цели категории блага. Стойността на *дадено количество* блага е значимостта, която индивидът му отдава като средство за задоволяване на своите нужди: “Следователно стойността е значимостта, която отделните блага или количества блага имат за нас поради това, че осъзнаваме зависимостта си от необходимия контрол над тях, за да задоволим нуждите си” (Menger, 1994, с. 115). Стойността е субективна, тъй като остойносттаването на конкретното количество блага се извършва от индивида, от икономизиращия *субект*. Менгер многократно подчертава, че субективната стойност не трябва да се разбира като продукт на *произволни* елементи при процеса на остойносттаване (Menger, 1994, с. 119, 147). Съществена част от неговата теория за стойността е т. нар. *вменяване* - процесът на остойносттаване на средствата за производство, които според Менгер придобиват стойността си направо от тази на потребителските блага. Теорията за вменяването на стойността е съществената характеристика на първите австрийски икономисти, чиято критика е основна част от системата на Мизес.

Мизес подчертава прозрението на учителите си, че стойността не е присъща на цели категории блага, а единствено на дадено количество в определен момент, но още в първите си творби критикува своите ментори, които според него не са оценили пълното значение на субективността (Mises, 2003, с. 155-193). По-специално той отправя две изключително сериозни забележки. Първата засяга същността на стойността, а втората се отнася до теорията за вменяването.

Мизес поставя основите на своята теория за стойността в първата си книга “Теория на парите и кредита”.⁴ Дискутирайки неизмеримостта на субективната потребителска стойност, той пише: “Но съвременната теория за стойността има друга отправна точка. Тя приема стойността като значимостта, придадена на единици дадена стока от човешко същество, желаещо да използва различните стоки за крайно потребление или за нещо друго по най-добър за себе си начин. Всяка икономическа размяна предполага сравнение на стойности. Но необходимостта за такова сравнение, както и възможността за него, са дължими *само на обстоятелството, че въпросният човек трябва да избира между няколко стоки*” - к.м., Н. Г. (Mises, 1980, с. 51-52).

Според Мизес стойността е тристранно отношение между оценяващия индивид, извършеното действие и това действие, което е можело да бъде извършено, но е останало неосъществено поради оскъдицата на наличните средства. По своята същност стойността произтича от човешкия избор и е

⁴ Това е превод от широко разпространилото се английско заглавие. Оригиналното немско заглавие е “Теория на парите и на фидуциарните средства за размяна”.

отношение между осъществено действие и пропуснати алтернативи. По природа тя е ординална, а не кардинална, защото остойносттаването се състои в подреждане на алтернативи, осъществяване на някои от тях и отхвърляне на други. Това е първо съществено различие с Менгер, който представя стойността като редица *независими* двустранни отношения между оценяващия индивид и отделните количества блага (вж. Hülsmann, 2003, с. xxxiv-xli).

Разбирането на Мизес за стойността, което прави от нея неотменна категория на човешкото действие, води до невъзможност тя да бъде предмет на вменяване. Ако стойността е наистина ординална, то тогава е невъзможно пресмятане чрез стойности. Предприемачите няма как да вменят очакваната стойност на техните продукти в необходимите им производствени блага, защото подобно изчисление предполага съществуването на общовалиден критерий за стойност. Стойността не може да бъде такъв критерий, защото тя произтича от субективно сравнение на алтернативи, някои от които остават невидими завинаги.⁵ Това прозрение е и в основата на анализа на Мизес на социализма, както и на цялостната му концепция за сферата на икономическата наука. Икономическото пресмятане се нуждае от общовалиден критерий и единствено паричните цени, т.е. обективните отношения между количество дадена стока и количество парични единици, могат да изпълнят тази роля. За да се разбере какво значение отдава Мизес на проблема за икономическото пресмятане, е достатъчно да се погледне структурата на неговия *magnum opus* "Човешкото действие", където той отделя цяла част (част трета) именно на този проблем, преди да анализира пазарните взаимоотношения: "Икономическото пресмятане е основният въпрос при разбирането на всички проблеми, традиционно наричани икономически" (Mises, 1998, с. 200).⁶

Единствено пазарът, т.е. множеството междуличностни размени, извършени чрез намесата на средство за размяна, т.е. на пари, води до поява на обективни отношения с единен числител (количество пари), които могат да бъдат предмет на пресмятане. Ст. Коева неправилно твърди, че "социализмът също ще трябва да изчислява стойност" (с. 83). Стойността не може да бъде предмет на изчисления при какъвто и да е обществен строй,

⁵ Липсата на такъв критерий прави невъзможно и нормализирането, дори и на индивидуално равнище, на стойността. В тази насока именно трябва да се разбира критиката, която Мизес отправя към теорията на стойността на Фишер (Mises, 1980, р. 55-58). Прибавянето от Ст. Коева на името на Фишер към "имената на икономистите, върху които австрийските теми и подходи оказват влияние", следователно е неуместно (с. 18).

⁶ Сравнете това с добре известното твърдение на Хайек, че "[...] навярно не би било пресилено да кажем, че всеки важен напредък в икономическата теория през последните сто години беше стъпка напред към по-пълното приложение на субективизма" (Найек, 1979, р. 52). За Мизес именно напредъкът в схващането на проблемите на икономическото пресмятане води до прогрес в икономическата наука (Mises, 1998, р. 232). Самият Хайек, дискутирайки приноса на Мизес към по-пълното прилагане на субективизма, напълно пропуска проблемите на икономическото пресмятане.

предвид нейната същност. Това, което Мизес ни казва, е, че човешките действия, но не и стойността, могат да подлежат на пресмятане само при определен обществен строй, а именно при частна собственост на средствата за производство, т.е. капитализъм. Неправилно е представена и теорията за вменяването на стойността като присъща на австрийската школа (с. 113). Както показахме, в центъра на творчеството на Мизес е отричането на тази теория.

Недостатъчното вникване в смисъла на икономическото пресмятане за сравнителния анализ на отделните обществени строеве води Ст. Коева и до погрешното твърдение, че "... Мизес, както и Хайек, разглежда понятието "социализъм" твърде разширено, като синоним на почти всякакъв вид държавна намеса..." (с. 83). В цялото си творчество Мизес ясно разграничава *три* обществени строя. Нека цитираме от увода му към "Интервенционизъм: икономически анализ":

"Наричаме капитализъм или пазарно стопанство тази форма на обществено сътрудничество, която почива на частна собственост на средствата за производство.

Социализъм, комунизъм или планово стопанство, от друга страна, е формата на обществено сътрудничество, която почива на обща собственост на средствата за производство. Термините държавен капитализъм и авторитарно стопанство по същество имат същото значение.

Често се твърди, че и трета форма на обществено сътрудничество е възможна като постоянна форма на икономическа организация. Става въпрос за система на частна собственост на средствата за производство, при която правителството се намесва чрез заповеди и забрани в употребата на собствеността. Тази трета система се нарича интервенционизъм" (Mises (1998a, с. 1).⁷

Определението на Мизес за социализъм е изключително тясно, противно на твърдението на Ст. Коева. Толкова тясно, че в буквален смисъл според него социализъм се наблюдава, ако никъде на Земята няма частна собственост над производствените фактори.⁸ Самият Мизес не пропуска да отбележи, че "въпросът за интервенционизма не трябва да се смесва с този за социализма. Тук ние не се интересуваме от това дали социализъм от какъвто и да е тип е мислим или реализуем ... Проблемът, който стои пред нас, е какви са последиците от правителствени и други намеси в реда на частната собственост? Могат ли тези намеси да постигнат резултата, който се предполага, че ще постигнат?" (Mises, 1996b, с. 2). Неправилно уеднаквявайки социализъм и интервенционизъм, Ст. Коева пропуска да

⁷ Още веднъж, дори и бегъл поглед над "Човешкото действие" показва, че Мизес отделя специфична част на анализа на всеки един от обществените строеве (съответно части 4, 5 и 6).

⁸ В този смисъл заглавието на първата статия, която Мизес посвещава на анализа на социализма - "Икономическото пресмятане в социалистическата *общност*," не е случайно (Mises, 1990).

отбележи приноса на Мизес към анализа на държавната намеса в икономиката. Към този втори важен проблем се обръщаме сега.

Теорията за интервенционизма на Мизес

За съжаление Ст. Коева не вниква в същността на Мизесовия либерализъм и връзката му с общата наука за човешкото действие, праксеологията.⁹ Тя отбелязва, че Мизес подкрепя либерализма, но никъде не обяснява защо той е либерал (с. 53-55). Авторката дори твърди, че Мизес е радикален, защото разглежда държавата като “социален апарат за принуда и насилие” (с. 54).¹⁰ Тук е мястото да отбележим, че определението на държавата като монополист на насилието е традиционно в политическата философия и Мизес само следва Вебер, без да проявява каквато и да е оригиналност в това отношение.¹¹ Колкото до далеч по-същественния въпрос защо Мизес е либерал, отсъстващият от книгата на Ст. Коева отговор е “защото е икономист.”

Последователният икономически анализ сочи, че единствено при частна собственост на средствата за производство пред развитието на разделението на труда няма други пречки освен желанието на индивидите да спестяват. Капитализмът, а не социализмът може да доведе до материално богатство. Остава все пак въпросът дали частична държавна намеса, променяща действията на хората спрямо това, което те иначе биха били, т.е. интервенционизъм, не създава условия за още по-голямо натрупване на капитал. Посредством систематичен анализ на различните видове държавна намеса Мизес еднозначно показва, че това е невъзможно. Нещо повече, той стига до заключението, че интервенционизмът е неуспешен дори от гледна точка на целите, които си поставя правителството, и именно това е основното

⁹ Основавайки се навярно на самия Mises (1998б, р. 3), Ст. Коева споменава, че терминът праксеология е въведен от Еспина (с. 151). По-съвременни изследвания бележат като първи източник на понятието Louis Bourdeau (Théorie des sciences. Paris, Librairie Germer Baillière, 1882). Вж. Hülsmann, 2003, р. xxii.

¹⁰ Противно на това твърдение, Мизес е чист класически либерал-утилитарист, както става ясно дори и от заглавието на книгата му “Либерализмът: класическата традиция” (Mises, 1996).

¹¹ В бележка към основния текст Ст. Коева твърди, че икономистите-последователи на Ротбард (самият той бидейки ученик на Мизес) възприемат радикалния подход на Мизес. Това твърдение е най-малкото неточно. Ротбард не възприема Веберовата теория за същността на държавата. Той се основава на теорията на Франц Опенхаймер, който в традицията на Ибн Халдун и на Гумплович смята, че държавата произтича от конфликтни взаимоотношения и представлява форма на систематична експлоатация, която не е необходима, за да просъществува обществото (вж. The Anatomy of the State, в Rothbard, 2000, р. 55-88). За Мизес обществото, т.е. разделението на труда, би се разпаднало при липса на монополист на насилието, т.е. на държава. По въпроса за същността на държавата между Мизес и Ротбард няма приемственост, а разногласие. Единствената сходна позиция между тях е признаването на необходимостта от защита на частните права на собственост, т.е. от производство на сигурност. Ротбард поставя под съмнение легитимността на монопол над производството на сигурност - етичен проблем, който Мизес никога не повдига.

прозрение в неговата теория на интервенционизма: “Интервенционизмът не е икономическа система, в смисъл че това не е метод, който позволява на хората да постигнат своите цели” (Mises, 1998a, с. 77).¹²

Нека вземем за пример политика, стремяща се към намаляване оскъдицата на жилищата в гъсто населено място. Ако правителството желае да предостави жилища на семейства с ниски доходи и използва за това фиксиране на наемите, то тогава неговата цел не може да бъде изпълнена. По-ниските от пазарните цени водят до още по-голяма оскъдица поради пренасочване на производството и се наблюдава резултат, напълно противоположен на желанието (или поне обявен) от правителството. Ако правителството конфискува производствени средства с цел направо да изгради въпросните жилища, тогава не биха били произведени други блага. Самият факт, че крайните потребители са били готови да платят за други блага такива цени, че производствените средства на свободния пазар да не бъдат насочени към производството на повече жилища, а на повече други блага, сочи, че потребителите са предпочитали именно повече други блага пред повече жилища. Следователно правителствената намеса дори и в този случай води до по-ниско благосъстояние, тъй като тя отново налага производствена структура, която не съответства на предпочитанията на населението.¹³ Мизес показва как правителствената намеса над цената на едно благо води до промяна в цялостните ценови и производствени структури, които са в противоречие дори със самите цели на намесата.¹⁴ А колкото до минималните работни заплати, тяхното налагане непременно е последвано от по-слабо натрупване или дори консумация на капитал, откъдето и от забавен ръст или дори спад на заплатите в бъдеще.¹⁵

¹² По този въпрос смятаме, че Мизесовото доказателство за неуспешността на интервенционизма, което се стреми да построи неетичен аргумент в защита на капитализма, е непълно. Безспорно заключение на икономиката е, че интервенционизмът не е добро средство за постигане на *някои* цели (например общо намаляване на оскъдицата), но също е безспорно и че той е добро средство за постигане на *други* цели (например увеличаване на оскъдицата на някои блага за сметка на намаляването ѝ при други). Оттук следва, че твърдението “интервенционизмът винаги се проваля, дори и от гледна на правителството” не е общовалидно спрямо всички възможни цели на икономическата политика. Въпреки това нашето противоречие с Мизес не засяга икономическия анализ. Различието ни е значимо само дотолкова, доколкото за разлика от него ние смятаме, че етичният въпрос относно това какви трябва да бъдат целите на правителствената намеса не може да бъде избягнат от икономическия анализ.

¹³ Мизес отбелязва само два случая, при които контролът над цените води до осъществяване на правителствените цели. Важният случай за Мизесовата система се наблюдава при наличие на монополни цени, ситуация, при която според Мизес суверенитетът на потребителите е нарушен, а правителствената намеса възстановява този суверенитет (вж. Mises, 1998a, p. 28-29).

¹⁴ По въпроса за хоризонталната и вертикална свързаност на всички цени, вж. специално Strigl, 2000, p. 37-90.

¹⁵ Тук е необходимо да отбележим също и прозорливото предвиждане на Мизес относно динамиката на интервенционизма. Тъй като една изолирана мярка е обречена на провал, ако

По пътя на икономическото разсъждение Мизес е убеден, че интервенционизмът не може да подобри благосъстоянието на гражданите на обществото спрямо това, което то би било при капитализъм. Именно точните заключения на икономическия анализ са причината той да бъде неизменен привърженик на либерализма. Мизес е еднозначен: “Либерализмът е политическа доктрина. Той не е теория, а приложение на теориите, развити от праксеологията и особено от икономиката относно определени проблеми, засягащи човешкото действие в рамките на обществото” (Mises, 1998б, с. 153). “Либерализмът е изведен от чистите науки икономика и социология,” единствено той предоставя условия за материално благоденствие. Безспорно това е причината Мизес да подкрепя либерализма – той не вярва в човешката свобода като абсолютна и първа стойност (Mises, 1996, с. 88).¹⁶

Освен този утилитарен аргумент в защита на либерализма обаче Мизес развива допълнителен, далеч по-силен епистемологичен аргумент. Ако интервенционизмът наистина можеше да постигне своите цели, това би означавало, че обществото би било организирано по-добре при волево фиксиране на цените от страна на един човек или на група хора. Но в този случай никакви икономически закони, а значи и самата икономическа наука, не биха съществували: “Ако цените могат да бъдат фиксирани от правителството, без това да предизвика такава реакция на пазара, която да е противна на намеренията на правителството, тогава е излишно да се правят опити за обясняване на цените на базата на пазарните сили. Самата същност на подобно обяснение на пазарните сили почива на предположението, че всяка конфигурация на пазара има съответстваща ценова структура и че в пазара действат сили, които се стремят да възстановят тази “естествена” структура на цените, ако тя е нарушена” (Mises, 1998а, с. 25). Или икономическата теория, т.е. систематично изведени обществени закони, съществува и тогава интервенционизмът е обречен на провал, или просто няма нищо, което може да бъде наречено икономическа теория.

Именно убедеността на Мизес, че съществуват неизбежни икономически закони, по чисто логически път го води до заключението, че либерализмът е политическата доктрина, която единствена предоставя условия за прогрес.

Неизбежността на икономическите закони

Икономистът извежда своите заключения посредством дедуктивно разсъждение, почиващо на аксиомата за човешкото действие. Тази аксиома

реши да продължи да преследва своята цел, правителството е принудено да предприеме допълнителна мярка на намеса в икономиката. Логическите алтернативи пред интервенционизма следователно са две - или той бива изоставен, или води до пълно социализиране на средствата за производство (вж. Mises, 1998б, р. 712-773).

¹⁶ В първите си творби, следвайки Вебер, Мизес използва термина *социология*, за да обозначи общата наука за човешкото действие, която по-късно той сам ще нарече *праксеология*.

гласи “човек действа,” т.е. той нагажда достъпния му ограничен брой средства за постигането на своите най-важни цели. В този смисъл човешкото действие, чийто противовес е вегетативната биологическа реакция, е “целесъобразно поведение” и непременно рационално.¹⁷ Същевременно верността на тази аксиома не може да бъде оборена, тъй като самият опит на човек да докаже, че той не действа е вид действие - той използва оскъдни средства, за да постигне целта “доказах, че аксиомата за човешкото действие е погрешна.” Науката праксеология е построена именно върху неопровержимата правота на аксиомата за човешкото действие.

Ако по чисто логичен път бъдат изведени заключения от непременно вярна аксиома, то тогава и те са неизбежно верни. Нещо повече, в този случай стремежът заключенията да бъдат потвърждавани или фалшифицирани би противоречил на научния метод. Непременно верни заключения *не могат* да бъдат изведени по какъвто и да е начин от исторически данни, тъй като те ги предхождат логически. Нещо повече, заключенията на праксеологията винаги и навсякъде, докато хората действат, служат за разбиране на историческите данни. Именно това е смисълът, който Мизес влага в *проумяването* на даден феномен (conception), т.е. проникването в неговата същност, и *историческото разбиране* (understanding) на същия феномен, т.е. разбирането на конкретните исторически условия, довели до появата му. Практикологията е необходима, за да се практикува историята - без нейното знание дори не бихме могли да проумеем кои са значимите исторически данни.¹⁸ Твърдението на Ст. Коева, че методологията на Мизес “поставя непреодолим водораздел между теория и история”, е напълно неоснователно (с. 154).

Нека отбележим две важни заключения. Първо, икономическият анализ на Мизес е формален, това е анализ на формата на човешкото действие и на произтичащите от него следствия. Второ, Мизес не отхвърля от анализа психологическите фактори, които определят конкретните човешки дейности и ценностни преценки, а ги приема за дадености, които икономистът няма нужда да обясни, но чието вземане под внимание е съществена част от всяко историческо обяснение. Той дори утвърждава термина “тимология” - познанието на човешките стремежи, или още “литературна психология” (Mises, 1985, с. 264-274).

¹⁷ Твърдението “X действа ирационално” означава единствено, че при дадените условия говорещият би действал другояче от X, би преследвал друга цел или подбрал друго средство. Нашето отношение към действието на другите обаче с нищо не променя неговата структура и основния факт, че всяко действие по своята същност е използване на средства за постигане на цели (вж. Mises, 1990, р. 16-36).

¹⁸ Нека отбележим, макар и бегло, че дедуктивният анализ е единственият възможен метод за познание в обществените науки. За разлика от сферата на природните науки предметът на изследване на обществените науки - човекът, преследва цели и прави избори. Докато връзката между материалния свят и човешкия избор не бъде научно установена, икономистът е принуден да приеме човешкия избор като “първа даденост.” Предвид природата на човешкия избор, методите на природните науки са неприложими за анализ на неговите последици (вж. Mises, 1990, р. 3-15; 1998б, р. 30-71; 2002).

На фона на тези уточнения редица твърдения на Ст. Коева изглеждат неоснователни. Тя очевидно не прави разлика между формален и математически анализ, заявявайки, че “австрийският анализ е лишен от формализация” (с. 50).¹⁹ Точно обратното, дори и нематематически, австрийският анализ остава формален, макар и неговата формализация да се осъществява не посредством математически, а чрез буквени знаци в традицията на логическия принцип на непротиворечието. Нещо повече, Ст. Коева очевидно смята австрийския анализ най-малкото за недостатъчно привлекателен в първия смисъл на думата: “Освен това днешното поколение икономисти трудно възприема Менгеровия стил, отличаващ се с многословност, тромавост, лишен от строгостта и елегантността на математическата форма на изражение” (с. 117). Остава се с впечатлението, че основните въпроси в икономиката не са епистемологични, а естетични.

Ст. Коева започва своето представяне на априоризма, изказвайки погрешно аксиомата за човешкото действие: “Най-фундаменталната аксиома, от която чрез дедукция се извежда цялата система от икономически концепции, закономерности и др., е, че човешкото действие е целесъобразно поведение (purposeful behavior)” (с. 152). Като не прави разлика между определение и аксиома, тя не вниква в реалистичността на аксиомата “човек действа.” Човешкото действие е неоспорима реалност, всичко в нашия свят е негов продукт и ние го наблюдаваме и практикуваме всеки път, когато четем книга, прием кафе, слизаме от автобус, гледаме през прозореца, и т.н. Предмет на праксеологията е именно това действие, *тук и сега*, на реалния човек такъв, какъвто е, а не някакво идеално действие на хипотетичен *homo oeconomicus*. Това, че икономическите закони като такива са независими от времето, т.е. че са валидни навсякъде и винаги, където има действие, не означава, че те не се отнасят до нашето действие във времеви поток тук и сега. По думите на самия Мизес: “Праксеологическата система също е априорна и дедуктивна. Като система тя е извън времето. Но промяната е един от нейните елементи. Понятията за по-скоро и по-късно и за причина и следствие са сред съставните ѝ части. Предходност и последователност са съществени концепции на праксеологическото разсъждение, както и необратимостта на събитията” (Mises, 1998б, с. 99).

¹⁹ Освен ако думите “формализация” и “формализъм” нямат коренно различен смисъл, следното твърдение на Ст. Коева е в очевидно противоречие с посочения цитат: “Отхвърлянето на всякакъв реализъм, психологизъм и емпиризмът и възприемането на формализма и крайната дедукция като единствено подходящи за научното изследване на стопанските процеси става най-характерната, но и най-противоречива черта на научната методология на Мизес” (с. 151). Нека отбележим, че Мизес не отхвърля психологизма и емпиризма като средства за обществен анализ, той само подчертава, че никакви общовалидни икономически закони не могат да бъдат изведени на тяхна основа и че емпиризмът и психологизмът са необходими и изключителни методи на историческите изследвания.

Отнасяйки се към същия параграф, Ст. Коева коментира: “Априоризмът, пълната изолираност от действителността и претенцията, че икономическата теория като част от праксеологията е продукт единствено на менталния процес и е “извън времето” - out of time (Mises, 1996, с. 99), изглеждат неприемливи дори и за утвърдени субективисти, какъвто е например Хайек. “Той (Мизес – С.К.) вероятно няма да отрече, че приложимостта на теорията към определени обстоятелства зависи от наличието или отсъствието на факти, което може да се потвърди само от опита”, пише Хайек” (с. 153). Не само, че Ст. Коева не разбира реалността на човешкото действие и следователно реалистичността на праксеологията, но тя дори интерпретира неправилно мнението на Хайек в подкрепа на своята неоснователна критика към Мизес. Хайек е прав, че Мизес напълно би се съгласил с него, и внимателният прочит на “Човешкото действие” показва точно това.²⁰

Мизес красноречиво пояснява, че икономическите закони са неизбежни, стига само условията за описаните от тях процеси да са налице. Например всички теореми от паричната теория се прилагат само и единствено в общество, където действително размяната е непряка. Установяването на този факт, а именно наблюдава ли се пряка или непряка размяна, разбира се, по природа е емпирично и Мизес никога не е отричал това. Това, на което той набляга, е че познанието за икономическите теореми, *вкл. и за условията, при които те се прилагат*, не може да се добие по пътя на наблюдението, а единствено чрез дедуктивно разсъждение. Нека отново цитираме Мизес, за да не остане никакво съмнение относно неговата мисъл по този въпрос и липсата на каквото и да е противоречие с Хайек: “Каталактиката - теорията за пазарното стопанство, не е система от теореми, валидни само при идеални или нереализуеми условия и приложими към реалността само при съществени ограничения и промени. Всички теореми на каталактиката са неотменно и без изключение валидни за всички явления на пазарното стопанство, стига само особените условия, които предполагат, да са налице. Например е просто въпрос на факт дали се наблюдава пряка или непряка размяна. Но там, където се наблюдава непряка размяна, всички основни закони на теорията на непряката размяна са валидни по отношение на разменните действия и на средствата за размяна” (Mises, 1998б, с. 642).

Критиките на Ст. Коева относно епистемологията на Мизес са погрешни и фактически неточни - недостатъчното проникване във философския характер на творбите на един автор води до деформирана представа и за неговите научни постижения.

²⁰ Внимателният прочит на книгата, или по-скоро на предисловието, би показал също и погрешността на твърдението на Ст. Коева, че “Nationalökonomie, издадено през 1940 г. в Женева, [е] преведено на английски през 1949 под името “Човешкото действие: трактат по икономическа теория” (с. 146). Мизес сам ни информира, че “настоящата книга не е превод на тази по-ранна книга. Въпреки че общата структура беше слабо променена, всички части бяха пренаписани” (Mises, 1998б, р. 25).

Паричната теория на Мизес

Мизес започва зрялата си кариера на икономист като специалист по парична теория. Не би било пресилено да се каже, че му дължим първия систематичен трактат по теория на парите, а именно вече споменатата "Теория на парите и кредита". Постиженията му в тази творба са забележителни. Тук ще се опитаме да представим само най-значимите.²¹

На първо място, Мизес развива пълна класификация на паричните предмети, според която общата категория "средства за размяна" се дели на "пари" и "парични субститути." Парите са независимо благо, което бива оценявано само по себе си поради специфичните услуги на разменно средство, което те предоставят. Колкото до паричните субститути, това са взимания на пари, вложени в банка, които са безусловно изпълними при поискване. Паричните субститути могат да бъдат или парични сертификати, ако са покрити с цялата сума пари, която представляват, или фидуциарни средства за размяна, ако са покрити само с част от сумата пари, която представляват. Предлагането на пари в тесния смисъл се ограничава до тяхното количество в икономиката а в широкия смисъл включва както парите извън банките, така и цялото количество парични субститути. Основен елемент от тази класификация е фактът, че за разлика от парите паричните субститути не се оценяват сами по себе си, а само поради това, че те представляват взимания на пари.²² Разграничаването на парите от паричните субститути е основно за разбирането на произхода на икономическия цикъл, за формирането на пазарната лихва, както и за вникването във функционирането на различните видове парични режими.²³

Другата основа на Мизесовата парична теория е наблюдението, че средствата за размяна са трета главна категория блага. Те не са нито потребителски, задоволяващи крайна нужда, нито производствени, които чрез трансформация водят до потребителски блага. Основен закон на паричната теория, пряко следствие от тази класификация на икономическите блага, твърди, че повишаването на количеството средства за размяна или още повишаването

²¹ Този първи трактат на Мизес съдържа известни проблеми, които той сам разрешава в по-късните си творби по парична теория. За подробно представяне на тези проблеми, както и за тяхната значимост за критиките, отправени от Хикс, Патинкин и Мос към Мизес, а също и за валидността на известни твърдения на лидерите на школата на свободното банкиране (Уайт и Селджин), вж. Gertchev, 2004.

²² Мизес заимства това разграничение между пари (благо само по себе си) и парични субститути (парични предмети, представляващи пари) от класическите икономисти. Най-доброто изложение на класическата позиция безспорно е това на Жан-Батист Сей, в ч. VI от гл. XXI на неговия "Трактат по политическа икономика": "Но една банкнота, платима при поискване, е това, което представлява знакът на среброто или метала, който може да бъде получен при желание, представяйки банкнотата. Парите или металът, който банката предава, не са нещото, което представлява, а нещото, което е представлявано."

²³ Това разделение е основно за правилното разбиране на паричните съвети (вж. Gertchev, 2003).

на предлагането на пари в широкия смисъл не може да доведе до задоволяване на повече крайни нужди, т.е. до намаляване на оскъдицата.

Именно върху тези основи Мизес гради своята парична теория. Той успешно прилага пределния анализ към въпроса за остойността на парите, като така осъществява аналитичното интегриране на теорията за парите с теорията за стойността. Мизес доразвива също и количествената теория на парите, като доказва, че те никога не могат да бъдат неутрални. Ефектите на преразпределение на богатство са съществена част от разменния акт и като такива не могат да бъдат избягнати при каквито и да е обстоятелства, още по-малко при повишаване на количеството пари в икономиката.²⁴ Той доразвива в субективистичната традиция теорията на Касел за формирането на валутните курсове, като показва, че този проблем по същество не се различава от въпроса за формирането на разменните отношения между два вида пари, използвани паралелно на една територия. Не на последно място, Мизес окончателно разяснява връзката между количество пари в широкия смисъл и лихвения процент и отношението на тази връзка към икономическия бум и кризата.²⁵

От всички тези съществени приноси Ст. Коева развива само един - Мизесовото интегриране на теорията на парите с теорията за стойността. Основната ѝ цел е да представи логиката на т. нар. регресионна теорема, която впрочем не е съществена за целите на това аналитично интегриране. Тази теорема гласи, че настоящото оценяване на средствата за размяна се нуждае от познаването на миналото разменно отношение между средствата за размяна и останалите стоки. Прилагайки това твърдение към всеки предхождащ минал период, единственото заключение на регресионната теорема е, че по произход парите могат да бъдат само и единствено стокови. С други думи, книжните пари не могат да произтекат от договорни пазарни отношения. Както показва Мизес, техният произход се дължи на трансформирането на книжни парични субститути в пари посредством едностранно прекратяване на договора за изплащането им. В интерпретацията на регресионната теорема на Ст. Коева четем: "Но търсенето на парите *зависи* от покупателната им възможност в непосредственото минало, т.е. в предходния ден" – к.м. Н.Г. (с. 148). Мизес твърди точно обратното, а именно че търсенето на пари, което е търсене на очаквани бъдещи парични услуги, зависи от бъдещата покупателна

²⁴ Забелязва се съществената разлика с Милтън Фридман, който, макар и също да поддържа в известен смисъл количествената теория на парите, твърди, че те са неутрални в дългосрочен план. Заключение на Фридман би било вярно единствено в свят, в който потребителските и производствените действия са обратими, т.е. в свят на изобилие. Но в подобен свят, разбира се, не би имало необходимост от пари, нито пък действия, които днес наричаме икономически.

²⁵ Не би било възможно тук да развием всяка от тези точки. Заинтересуваният читател може да придобие най-бърза представа от Mises, 1978; 1998б, р. 395-475; 521-583; 774-799.

способност на парите, точно както и при всяко друго благо (Mises, 1998б, с. 328-330, 407-408, 418). Голямата разлика с останалите блага според него се състои в това, че наличието на минала покупателна способност е необходимо условие за настоящото остойностяване на парите.²⁶ Миналата покупателна способност е основата, която позволява да се оценят парите, но Мизес никога не е твърдял, че между тях съществува количествено определяема причинно-следствена връзка, която впрочем е напълно излишна за успешното интегриране на теорията за парите с теорията за стойността: “Веднъж след като на пазара се установи разменно отношение между парите и стоките, то продължава да упражнява влияние и отвъд периода, през който се е задържало; то предоставя основата за бъдещето оценяване на парите” (Mises, 1980, с. 130).

Трудно разбираемо в буквалния смисъл е и обяснението на Ст. Коева защо създаването на индекс на общото ценово равнище според Мизес е невъзможно: “Тъй като парите, изразени в цени (“обективните разменни стойности”), са резултат от субективната полезност...” (с. 149). Кое точно е резултат от субективната полезност - парите или цените? И как е възможно парите, т.е. стока като всяка друга, да бъдат “изразени в цени”? Цената, т.е. физическото отношение между действително размененото количество стока и количество пари, изразява ли въобще каквото и да е атрибут на тази стока или на парите? Според Мизес създаването на паричен индекс е ненаучно, тъй като една цена няма никакъв смисъл извън ценовата система, от която тя е била част. От тази гледна точка средна стойност между различни цени от различни исторически моменти е лишена от всякакъв смисъл.²⁷

Най-накрая, нека обърнем внимание и на интерпретацията, която Ст. Коева представя относно условията за предприемаческа дейност в системата на Мизес – проблем, който има известно сходство с вникването в появата на парите: “От такава гледна точка в имажинерната конструкция, наречена статично равновесие (“равномерно въртяща се икономика”), няма място за предприемаческа дейност, тъй като липсва каквато и да е промяна в информацията, отнасяща се до цените” (с. 155). Ако е вярно, че в условията на равномерно въртящата се икономика (РВИ) няма предприемачи, то причината за това е доста по-различна от тази, която Ст. Коева посочва. В условията на РВИ нищо никога не се променя, миналото се повтаря, доходите и капиталът на човек от населението са едни и същи. Липсата на несигурност относно бъдещето води дори и до невъзможност да се обоснове

²⁶ Според нас това твърдение не е толкова очевидно, колкото смята Мизес, но този въпрос е извън рамките на тази разработка.

²⁷ Нека отбележим също, че формирането на средно ценово равнище е в пълно противоречие с елементарната математика. Средната стойност има смисъл единствено когато нейните съставни елементи са хомогенни, т.е. измерват се в едни и същи единици. Очевидно е, че цената на една къща, която се измерва в отношението къща/пари не е хомогенна с цената например на крушите, която се измерва в отношението килограм круши/пари.

появата и използването на пари в подобни условия. Тази въображаема конструкция изключва предприемаческата дейност, защото не информацията за цените, а каквото и да е извън човешкото действие (това, което Мизес нарича “данните на пазара”) не се променя.²⁸ Нека отбележим също, че липсата на промяна в информацията, отнасяща се до цените, не е достатъчна, за да се обясни хипотетичното отсъствие на предприемачите. Дори и ако информацията относно цените е непроменена, *предвижданията* на индивидите могат да бъдат такива, че да ги подтикнат да предприемат дейността *а* вместо дейността *б*, *предвид тяхната представа за бъдещите условия на пазара, вкл. и на ценовата структура*. *Предприемаческата дейност* за Мизес не е ръководена от самите цени, а от *предвидените ценови разлики* между бъдещите цени на крайните продукти и настоящите цени на факторите на производство. Хората със сигурност могат да предвиждат такива разлики и при липса на нова информация относно цените, дори и при постоянни до сегашния момент цени. Единствено при условие, че бъдещето ще е идентично с настоящето, мотивацията за предприемаческата дейност, както и за всякакво действие, изчезва.

*

Нашият преглед на последната книга на Стефка Коева навярно вече изглежда прекалено критичен. За това ще спрем дотук. Целта ни не е да критикуваме напразно творба с много качества. Но тъй като дебатът относно австрийската школа е от изключително значение за бъдещето на икономическата наука, сметнахме за необходимо да посочим някои пропуски, които намираме за съществени, а именно необсъдения от авторката принос на Мизес към проблемите на стойността, икономическото пресмятане, интервенционизма и паричната теория. В този смисъл написаното трябва да се възприема като разяснителна добавка към амбициозното начинание на Ст. Коева.

Единствено австрийската икономическа школа в традицията на Мизес продължава да твърди, че има икономически закони, чието действие политиката на никое правителство не може да избегне. Икономическата теория - и това е далновидното заключение на Мизес, има изключително важни политически последици и засяга всеки отговорен гражданин. Затова и тя трябва да бъде точно предавана и развивана в посоката на истината.

Надяваме се, че тази разработка ще засили и интереса на икономистите в България към съвременните автори от австрийската традиция, които често в стремежа си към истината не пропускат да

²⁸ Тази концепция за общо равновесно положение е крайно нереалистична и незадоволителна, защото липсва основната предпоставка за човешкото действие - възможността човек да промени състоянието си. За съвременна, по-успешна разработка на концепцията за общо равновесно положение вж. Hülsmann, 2000.

критикуват Мизес, така както той навремето критикува Менгер и Бьом-Баверк по толкова важни проблеми като теорията за икономическия цикъл, теорията за лихвата, общото равновесно положение и др.

Използвана литература:

Коева, Ст. Австрийската икономическа школа: отличителни черти и индивидуални постижения. Варна, Стено, 2003.

Böhm-Bawerk, E. [1884]. Capital and Interest, Vol. 1: History and Critique of Interest Theories. South Holland, Illinois, Libertarian Press, 1959.

Böhm-Bawerk, E. [1896] Karl Marx and the Close of His System. – In: Karl Marx and the Close of His System and Böhm-Bawerk's criticism of Marx. P. Sweezy (ed.). New York, Augustus M. Kelley, 1949.

Bukharin, N. [1927]. Economic Theory of the Leisure Class. New York, Monthly Review Press, 1972.

Gertchev, N. The Case Against Currency Boards. - Quarterly Journal of Austrian Economics, 2003, 5(4), p. 27-45.

Gertchev, N. Dehomogenizing Mises's Monetary Theory. - Journal of Libertarian Studies, 2004, 18(3), p. 1-37.

Hayek, F. A. [1952]. The Counter-Revolution of Science. Indianapolis, Indiana, Liberty Fund, 1979.

Herbener, J. Ludwig von Mises and the Austrian School of Economics. - Review of Austrian Economics, 1991, 5(2), p. 33-50.

Herbener, J. Ludwig von Mises on the Gold Standard and Free Banking. - Quarterly Journal of Austrian Economics, 2002, 5(1), p. 67-91.

Hilferding, R. [1904]. Böhm-Bawerk's criticism of Marx. – In: Karl Marx and the Close of His System and Böhm-Bawerk's criticism of Marx. P. Sweezy (ed.). New York, Augustus M. Kelley, 1949.

Hülsmann, G. Knowledge, Judgment, and the Use of Property. - Review of Austrian Economics, 1997, 10(1), p. 23-48.

Hülsmann, G. A Realist Approach to Equilibrium Analysis. - Quarterly Journal of Austrian Economics, 2000, 3(4), p. 3-51.

Hülsmann, G. Introduction. - In: Epistemological Problems of Economics (by Ludwig von Mises). Mises Institute (ed.), Auburn, Alabama, 2003.

Kauder, E. Austro-Marxism vs. Austro-Marginalism. - History of Political Economy, 1970, 2(2), p. 398-418.

Menger, C. [1871]. Principles of Economics. Grove City, Pennsylvania, Libertarian Press, 1994.

Rothbard, M. [1974]. Egalitarianism as a Revolt Against Nature and Other Essays. Auburn, Alabama, Mises Institute, 2000.

Salerno, J. Mises and Hayek Dehomogenized. - Review of Austrian Economics, 1993, 6(2), p. 113-146.

Salerno, J. Ludwig von Mises as Social Rationalist. - Review of Austrian Economics, 1990, 4(1), p. 26-54.

Идеите на Лудвиг фон Мизес за развитието на австрийската икономическа школа

Salerno, J. Ludwig von Mises's Monetary Theory in Light of Modern Monetary Thought. - Review of Austrian Economics, 1994, 8(1), p. 71-115.

Salerno, J. The Place of Mises's Human Action in the Development of Modern Economic Thought. - Quarterly Journal of Austrian Economics, 1999, 2(1), p. 35-65.

Von Mises, L. [1912]. The Theory of Money and Credit. Indianapolis, Indiana, Liberty Fund, 1980.

Von Mises, L. [1920]. Economic Calculation in the Socialist Commonwealth. Auburn, AL, Mises Institute, 1990.

Von Mises, L. [1927] Liberalism: The Classical Tradition. Irvington-on-Hudson, New York, Foundation for Economic Education, 1996(a).

Von Mises, L. [1929]. Critique of Interventionism. Irvington-on-Hudson, New York, Foundation for Economic Education, 1996(б).

Von Mises, L. [1933]. Epistemological Problems of Economics. Auburn, Alabama, Mises Institute, 2003.

Von Mises, L. [1940]. Interventionism: An Economic Analysis. Irvington-on-Hudson, New York, Foundation for Economic Education, 1998(a).

Von Mises, L. [1949]. Human Action: the Scholars' Edition. Auburn, Alabama, Mises Institute, 1998(б).

Von Mises, L. [1957]. Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution. Auburn, Alabama, Mises Institute, 1985.

Von Mises, L. [1962]. The Ultimate Foundation of Economic Science: an Essay on Method. Irvington-on-Hudson, New York, Foundation for Economic Education, 2002.

Von Mises, L. On the Manipulation of Money and Credit. Dobbs Ferry, New York, Free Market Books, 1978.

Von Mises, L. Money, Method, and the Market Process: Essays by Ludwig von Mises. Ed. Richard Ebeling. Norwell, Massachusetts, Kluwer Academic Publishers, 1990.

Von. Strigl, R. [1934]. Capital and Production. Auburn, Alabama, Mises Institute, 2000.

21.IV.2004 г.